

BRATOVŠTINA SV. JURJA I TRIPUNA U MLECIMA U OPORUKAMA HRVATSKIH ISELJENIKA

Lovorka ČORALIĆ, Zagreb

U uvodu autorica ukratko ukazuje na povijesni razvoj hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna (Scuola degli Schiavoni) u Mlecima te navodi najznačajnije izvore (katastik i statut bratovštine, knjige prihoda i rashoda, popisi članstva) za proučavanje njezina unutarnjeg ustrojstva, svakodnevnog djelovanja i strukture članstva. Na osnovi bilježničkih spisa iz mletačkog Državnog arhiva (oporuke) ukazuje na osnovne oblike uključenosti i odnosa naših iseljenika s bratovštinom. Razmotreni su i primjerima potvrđeni oni navodi oporuke u kojima se izričito spominje bratovština: podaci o mjestu pokopa oporučitelja, pogrebni običaji, posljednji ispraćaj pokojnika, držanje misa zadušnica te odlazak na hodočašća i traženje oprosta. Posebnu pozornost autorica posvećuje razmatranju vrsta i vrijednosti oporučnih legata bratovštini, posebice onih koji se odnose na nekretnine u Mlecima ili okolici. Na kraju su obrađeni pojedini istaknutiji članovi bratovštine, ukazuje na značenje njihova djelovanja i oporučne donacije bratovštini.

Proučavanje nastanka i djelovanja hrvatskih bratovština na području zapadne jadranske obale neizostavno je povezano s utvrđivanjem vremena i intenziteta hrvatskih migracija prema talijanskoj obali tijekom prošlih stoljeća. Bratovštine su nastajale u onim okružjima i gradovima u kojima je broj iseljenika bio izrazitiji, a njihov je opstanak i trajanje ovisilo o učestalosti naseljavanja tih krajeva. U drugoj polovici XV. i tijekom XVI. stoljeća migracije s hrvatske na zapadnojadransku obalu dostižu vrhunac. Hrvati naseljavaju širok prostor od sjevernog, venetskog dijela Apeninskog poluotoka sve do krajnjeg juga – prostora Ankonitanskih Marki. U historiografiji je problematika migracija na zapadnu jadransku obalu još uvijek nedovoljno i nesustavno istražena. Iznimku predstavlja područje Ankonitanskih Marki i Mletaka, za koje u radovima talijanske i hrvatske historiografije postoje brojne pojedinačne studije o određenim oblicima te problematike. Ostali dijelovi Italije, osobito neki značajniji i u višestoljetne procese hrvatskih migracija zasigurno uključeni gradovi (Trst, Padova i dr.) i dalje, naročito kad je riječ o istraživanju izvorne arhivske građe, čekaju povjesničare koji će o njima progovoriti.

Brojnim priložima slovenskog povjesničara Ferde Gestrina vrlo je dobro istražen tijek, intenzitet i obilježja iseljavanja na šire područje Ankonitanskih Marki. U radovima koje taj povjesničar zasniva na sustavnom istraživanju građe tamošnjih arhiva, utvrđeno je podrijetlo doseljenika, njihova društvena struktura i profesionalna djelatnost, povezanost s domovinom te, kada je riječ o njihovoj vjerskom životu i oblicima institucionalnog organiziranja i okupljanja, djelovanje i trajanje slavenskih bratovština u pojedinim gradovima Marki (Fano, Pesaro, Recanati, Ancona itd.). Njihov su osnutak i djelovanje ograničeni na vrijeme intenzivnog useljavanja slavenskog življa na prostor Marki (XV–XVI. st.) pa su te bratimske udruge opstojale tijekom tog razdoblja, da bi u idućim stoljećima, u vrijeme kada dolazi do osjetnog opadanja imigracija na talijansku obalu, njihovo djelovanje postalo manje značajnim a s vremenom se i njihov spomen u izvorima trajno gubi¹.

Mleci su, kao glavni grad jedinstvenog državnog područja u čiji je sastav stoljećima uključen i nemali dio naše obale, drugo područje talijanske obale koje tijekom proteklih stoljeća predstavlja značajno mjesto useljavanja Hrvata i ostalih slavenskih iseljenika. U hrvatskoj i talijanskoj historiografiji problematika iseljavanja i nazočnosti hrvatskih iseljenika u Mlecima zastupljena je uglavnom kao dio šire zasnovanih sinteza i radova u kojima se obrađuje politička, gospodarska, upravna i kulturno-umjetnička povezanost hrvatskih krajeva s Mlecima². Cjelovito djelo, čije bi težište bilo usmjereno migracijama, nazočnosti i prinosu Hrvata mletačkoj povijesti i kulturi, još uvijek ne posjedujemo.

¹ Usporedi najvažnije radove F. GESTRINA, *Prispevek k kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji (XIV–XVII. stoletje)*, Spomenica Josipa Matasovića (1892–1962.), Zagreb, 1972., str. 89–96; ISTI, *Trgovina s kožami v Markah v 15. in v prvi polovici 16. stoletja*, Zgodovinski časopis (dalje: ZČ), god. XXX., br. 1–2, Ljubljana, 1976., str. 23–35; ISTI, *Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja*, ZČ, god. XXXI., br. 3, 1977., str. 277–283; ISTI, *Migracije iz Dalmacije u Marke u XV. i XVI. stoljeću*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, sv. X., Zagreb, 1977., str. 395–404; ISTI, *Migracije Slovanov v Fanu v 15. stoletju, njihova poselitev v mestu in družbena struktura*, ZČ, god. XXXII., br. 3, 1978., str. 233–242. Za ostale radove usp. *Bibliografija prof. dr. Ferde Gestrina*, ZČ, god. XXX., br. 3–4, 1976., str. 263–268. Za poznavanje rezultata starije historiografije o navedenoj problematici usporedi rad F. GESTRINA, *Migracije Slovanov v Italijo. Rezultati jugoslovske historiografije*, ZČ, god. XXXII., br. 1–2, 1978., str. 7–21.

² Opširniju bibliografiju radova koji se odnose na problematiku političkih, gospodarskih, kulturnih i umjetničkih sveza između Hrvatske i Mletaka objavila sam u prilogu *Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. XXVI, Zagreb, 1993., str. 39–78. Usp. i autoričine radove koji nisu uvršteni u ovaj popis: *Duhovne osobe s hrvatskih prostora u Mlecima od XIV. do XVIII. stoljeća*, CCP, god. XVI., br. 30, Zagreb, 1992., str. 36–71; *Legati hrvatskih iseljenika u Veneciji vjerskim ustanovama u domovini*, ibid., god. XVII., br. 31, Zagreb, 1993., str. 49–128; *Zadrani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća*, Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. XXXV., Zadar, 1993., str. 63–119; *Prisutnost doseljenika iz Pirana u Veneciji od XV. do XVII. stoljeća*, Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, sv. III., Koper, 1993., str. 101–116; *Senjani u Veneciji od 15. do 18. stoljeća*, Senjski zbornik, sv. XX., Senj, 1993., str. 79–102; *Stanovnici poluotoka Pelješca u Veneciji u XV. i XVI. stoljeću*, Dubrovački horizonti, god. XXIV., br. 33, Zagreb, 1993., str. 111–120; *Neretvani u Veneciji tijekom XV. i XVI. stoljeća*, Hrvatski neretvanski zbornik, sv. I., Metković, 1993., str. 159–167; *Dubrovnici u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. XXXII., Dubrovnik, 1994., str. 15–57; *Prilog poznavanju nazočnosti i djelovanja doseljenika sa elafitskih otoka u Veneciji od XV. do XVIII. stoljeća*, Dubrovački horizonti, god. XXV., sv. 34, Zagreb, 1994., str. 30–39.

Povijest nazočnosti, djelovanja i svakodnevnog života hrvatskih iseljenika u Mlecima nemoguće je promatrati bez poznavanja djelovanja i značenja bratovštine sv. Jurja i Tripuna – jedine institucije okupljanja i međusobne pomoći doseljenika iz svih hrvatskih krajeva tijekom prošlih stoljeća. O osnutku, povijesnom djelovanju, unutarnjem ustroju, kulturnoj baštini i istaknutim pojedincima bratovštine te izvorima i literaturi za njezino proučavanje pisali smo u posljednje vrijeme u nekoliko pojedinačnih radova u kojima smo ukazali na dosadašnje rezultate historiografije³ pa se, stoga, tim oblikom poznavanja prošlosti naše bratovštine nećemo u ovom prilogu opširnije baviti.

Bratovština hrvatskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni, Scuola Dalmata, Scuola SS. Zorzi e Trifone*) osnovana je 24. III. 1451. godine u Mlecima i službeno potvrđena odlukom mletačkog Vijeća desetorice 19. V. iste godine. Iako je osnovana sa svrhom objedinjavanja doseljenika pretežito s mletačkih posjeda na našoj obali ponajprije iz Mletačke Dalmacije i Albanije te iz Istre, bratovština je s vremenom izrasla u udrugu čije su članstvo tvorili doseljenici s cjelokupnog hrvatskog etničkog prostora, bez obzira na državnu pripadnost pojedinih hrvatskih zemalja tijekom tog vremena. Brojem članova, zastupljenošću u vodećim upravnim tijelima bratovštine te visinom donacija namijenjenih uređenju i ukrašavanju sjedišta bratovštine, isticali su se doseljenici s prostora Mletačke Albanije, prije svega s bokeljskog područja (Kotor, Dobrota, Prčanj, Perast i dr.) te iz gradova Bara i Budve i samostalne mletačke općine Paštovići. U prvom stoljeću svojega djelovanja bratovština je imala sjedište u crkvi sv. Ivana od Hrama (S. Zuane del Templo) nazivanoj još i Sv. Ivan od Furlana (S. Zuane di Furlani). U toj je crkvi bratovština imala četiri grobnice za pokop svojih bratima i jedan oltar posvećen sv. Jurju. Bratovština je za uzvrat plaćala prioru crkve godišnju simboličnu nadoknadu: četiri dukata, dva kruha i jednu voštanicu.

U vrijeme najjačeg intenziteta seoba s hrvatskih prostora u Mletke, sredinom XVI. stoljeća, bratovština je bila na vrhuncu svojih gospodarskih mogućnosti. Tada se, u vrijeme gastalda Ivana Petrovog s Visa, o kojem će u kasnijim poglavljima biti više riječi, bratovština odlučuje na podizanje vlastitog sjedišta. Gradnja je dovršena 1551. godine, a nova je crkva smještena u neposrednoj blizini starog sjedišta, u predjelu gusto naseljenom hrvatskim iseljenicima (Fondamenta dei Schiavoni). U istom stoljeću nastaje i umjetnički najdragocjeniji ukras bratovštine – ciklus slika mletačkog renesansnog majstora Vettora Carpaccija s prizorima iz života sv. Jurja, sv. Tripuna, sv. Mateja i sv. Jeronima.

³ O bratovštini sv. Jurja i Tripuna pisali smo u okviru radova o iseljenicima iz raznih hrvatskih krajeva i gradova u Mlecima, navedenim u prethodnoj bilješci. Izvore, literaturu i mogućnosti istraživanja prošlosti bratovštine obradili smo u radovima *Zadarski iseljenici u Veneciji i bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. XXXVI., Zadar, 1994., str. 97–124; te *Bratovština hrvatskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. XXVII., Zagreb, 1994., str. . Usp. i kratak prilog *Sv. Juraj i Tripun u Veneciji*, Hrvatski rukopis, br. 6/CXXX., Zagreb, 1994., str. 35–39.

Nakon pada Mletačke Republike 1797. godine, bratovština je zakratko privremeno ukinuta, ali je, na zamolbu tadašnjeg gastalda Josipa Zuanića, zvanog Bratine, francuskim vlastima, dopušteno njezino daljnje djelovanje, koje se održalo do danas.

Za proučavanje djelovanja bratovštine u prošlosti najvažniji izravni izvori čuvaju se u arhivu sjedišta bratovštine. Riječ je o Statutu ili Mariegoli bratovštine koja, osim statutarnih odredbi o ustrojstvu i radu bratovštine, sadrži i najvažnije odluke mletačkih vijeća o osnutku i odobravanju rada bratovštine.⁴ Osim Mariegole, drugi prijeko potreban izvor za proučavanje djelovanja bratovštine je *Catastico della Scuola Dalmata* u kojem su zapisani podaci o posjedima bratovštine u Mlecima i okolici, načinu njihova stjecanja i najmu tijekom proteklih stoljeća.⁵ Budući da se u sklopu Katastika nalaze i prijepisi oporuka nekih istaknutijih članova bratovštine, mahom darovatelja većih novčanih priloga i nekretnina, taj ćemo izvor koristiti i navoditi (kratica: CSD, Testamenti) u ovom istraživanju.

Osim dva vodeća izvora o prošlosti bratovštine, knjige o troškovima, prihodima i rashodima bratovštine, sastavu članstva i ustroju upravnih tijela bratovštine,⁶ važni su i drugi izvori bez čije bi raščlambe istraživanje prošlosti bratovštine bilo nepotpuno.

U ovom radu obradit ćemo drugu vrstu izvora o prošlosti bratovštine. Riječ je o bilježničkim spisima, prije svega oporukama koje se čuvaju u Mletačkom državnom arhivu (Archivio di Stato di Venezia /dalje: ASV/, fondu Notarile testamenti /dalje: NT/). U dijelu oporuka hrvatskih iseljenika u Mlecima sadržani su podaci o njihovom odnosu i povezanosti s bratovštinom koje, budući da spisi arhiva bratovštine od sredine XV. do kraja XVI. stoljeća nisu u cijelosti sačuvani, predstavljaju jedini izvor za povijest bratovštine u doba najveće brojnosti njezina članstva i vrhunca gospodarske moći. Iz tih smo oporuka izdvojili podatke u kojima se spominju bratovština i njezino sjedište – crkva sv. Ivana od Furlana. Kontekst spominjanja je najčešće uobičajen, tipiziran i karakterističan za većinu oporučitelja. Prije svega, riječ je o mjestu koje oporučitelj odabire za svoje posljednje počivalište, pratnji i pojedinostima posljednjeg ispraćaja pokojnika, držanju misa zadušnica te, oporučnim legatima namijenjenim bratovštini, čemu ćemo posvetiti posebnu pozornost. Na kraju ćemo ukratko ukazati na nekoliko pojedinačnih primjera, mahom oporuka, istaknutih i za povijesno djelovanje bratovštine u tim vremenima.

Vremenski okvir istraživanja obuhvaća razdoblje od XV. do XVII. stoljeća. Tijekom tog razdoblja intenzitet iseljavanja Hrvata u Mletke je najizrazitiji te su tragovi njihove nazočnosti u gradu na lagunama najučestalije bilježeni u tamošnjim izvorima. Broj oporuka korištenih za naše istraživanje u potpunosti slijedi opću sklonost iseljavanja i

⁴ O Statutu ili Mariegoli bratovštine usp. radove T. VALLERY, današnjeg »guardiana grande« bratovštine, objavljene u godišnjoj publikaciji *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone* (dalje: SD): *La Mariegola*, sv. 4, Venezia, 1969., str. 3–7; *Il primo Statuto (1455.)*, sv. VI., 1973., str. 3–8, sv. VIII., 1975., str. 3–9, sv. IX., 1976., str. 3–13.

⁵ O Katastiku usp. rad T. VALLERY, *Il Catastico*, SD, sv. V., Venezia, 1972., str. 3–9.

⁶ Riječ je o knjigama pod imenom *Libri conti e spese della Scuola di San Zorzi e San Trifone della Nation Dalmata* i *Capitolare grande della Veneranda Scuola di S. Giorgio e S. Trifone della Nation Dalmata*.

bilježenja hrvatske nazočnosti u Mlecima. Stoga do 1450. godine raspoložemo s nešto manjim brojem oporuka, da bi se od druge polovice XV. te osobito tijekom prve polovice XVI. stoljeća njihov broj udvostručio. Najveći broj oporuka zabilježen je u razdoblju od 1525. do 1550. godine koje se i u ukupnoj raščlambi učestalosti iseljavanja i nazočnosti Hrvata u Mlecima pokazalo brojčano pretežitim. Učestalost spominjanja Hrvata u Mlecima te broj njihovih oporuka ponešto opada u idućem razdoblju (1551–1575.), ali i dalje zadržava visoku razinu karakterističnu za čitavo XVI. stoljeće. Izrazitije opadanje oporuka koje se odnose na bratovštinu sv. Jurja i Tripuna bilježimo u posljednjoj četvrtini XVI. stoljeća i tijekom čitavog XVII. stoljeća.

Spomenuli smo da je bratovština sv. Jurja i Tripuna osnovana ponajprije radi okupljanja doseljenika podrijetlom s mletačkih posjeda na istočnojadranskoj obali. Raščlamba sačuvanih izvora, prije svega oporuka, pokazuje međutim, da je bratovština s vremenom prerasla u udrugu koja je u svoje članstvo uključivala doseljenike s cjelokupnog hrvatskog etničkog prostora, tijekom tog vremena razdvojenog u više državnih zajednica. Način na koji su doseljenici iz nemletačkih dijelova Hrvatske stekli pravo članstva u bratovštini nije uvijek moguće pouzdano utvrditi. Vjerojatno je riječ o članovima koji su u gradu na lagunama stupali u bračne (te preko njih i šire rodbinske) veze s doseljenicima s mletačkih dijelova naše obale te su, na taj način, stjecali pravo ulaska u bratovštinu. Njihov je udio u bratovštini ipak bio znatno manji od doseljenika podrijetlom s mletačke stečevine na Jadranu, a dužnosti koje su povremeno obnašali u vrhovnim upravnim tijelima bratovštine nisu bile od većeg značenja i ugleda. Raščlanjujući oporuke doseljenika prema njihovu podrijetlu, izdvojili smo nekoliko tadašnjih zemljopisno-političkih cjelina hrvatskog (i šire slavenskog) etničkog prostora. Brojem oporuka prednjači područje tzv. Mletačke Albanije (Albania Veneta, ukupno 47,24 posto oporuka) u sklopu koje se izdvajaju gradovi Kotor, Budva, Bar, Ulcinj, Herceg Novi (tada pod turskom vlašću, Skadar i Drač te samoupravna područja Paštrovići i Maine. Unutar te cjeline izdvaja se, učestalošću spominjanja, grad Kotor, iz kojeg je tijekom proteklih stoljeća zabilježeno najviše hrvatskih doseljenika. U ukupnom zbroju korištenih oporuka na Kotor otpada znatnih 21,11 posto oporuka, dok je unutar Mletačke Albanije zastupljen s gotovo polovičnim postotkom oporuka (44,68 posto). Od drugih područja i gradova Mletačke Albanije koji se izdvajaju nešto učestalijim spominjanjem, ali ni u kojem slučaju ne dostižu Kotor, je područje Paštrovića (18,06 posto) i grad Bar (14,89 posto), a ostala se mjesta spominju s tek pokojim pojedinačnim primjerom. Doseljenici podrijetlom iz tih prostora redovito su katoličke vjere, po narodnosnom sastavu pretežito Hrvati (Kotor, Bar, Budva, Herceg Novi, Paštrovići) i Albanci (Ulcinj, Drač, Skadar, ostali dijelovi Albanije). Njihovo iseljavanje, uzrokovano turskim prodorima i potpadanjem dijela toga područja pod tursku vlast, prvi je izrazitiji eksodus tamošnjeg katoličkog pučanstva. U stoljećima koja će potom slijediti te će gradove i krajeve započeti naseljavati pravoslavno (Maine, Paštrovići) ili muslimansko (Ulcinj) pučanstvo, što će, usporedno s procesom sve izrazitijeg prijelaza dijela preostalog starosjedilačkog stanovništva na islam ili pravoslavlje, postupno dovesti do gotovo potpunog nestanka katoličkog, odnosno hrvatskog žiteljstva na tim prostorima.

Druga zemljopisno-politička cjelina koja se izdvaja brojnošću oporuka kojima smo se služili u istraživanju (32,16 posto oporuka) je prostor Mletačke Dalmacije. Brojčanim pokazateljima izdvaja se glavni grad i upravno središte Mletačke Dalmacije – Zadar⁷ te ostala veća komunalna sjedišta Dalmacije: Šibenik, Trogir, Split i Hvar, a preostali se gradovi i otoci (Pag, Rab, Vrana, Skradin, Klis, Šolta, Korčula, Vis, Neretvanska oblast) spominju tek s pokojim pojedinačnim primjerom.

Prostor Mletačke Dalmacije i Albanije, njegova uža područja i gradovi prednjače učestalošću iseljavanja u Mletke i brojem oporuka vezanih uz djelovanje hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna. Ostale cjeline koje ćemo nabrojiti također čine važan sastavni dio ovog istraživanja, ali se njihov postotni udio ne može, u usporedbi s prijašnjim, držati izrazitijim. Tako na područje Hrvatskog primorja i Like (osobito gradove Senj i Modruš), Kvarnera (otok Krk), istarskih slovenskih gradova Kopra i Izole te pokrajine Furlanije, otpada svega 6,53 posto spomenutih oporuka. Doseljednici čije se podrijetlo u mletačkim izvorima označava s »de Zeta« i »de Monte Negro« (Crna Gora) pripadaju, iako to ne možemo utvrditi s punom sigurnošću, području kontinentalnog zaleđa Mletačke Albanije koje tijekom proteklih stoljeća predstavlja rubni prostor između mletačkih posjeda i turskih stečevina na južnom Jadranu. Svi su doseljednici iz tih krajeva katoličke vjere, a broj oporuka kojima smo se služili u ovom radu iznosi u ukupnom zbroju 7,04 posto. S prostora Dubrovačke Republike (grad Dubrovnik, poluotok Pelješac i Župa dubrovačka) dolazi također manji broj članova bratovštine (4,02 posto) čijim se oporukama služimo, a postotak vezan uz doseljednike iz užehrvatskih krajeva (izrijeckom se spominju grad Zagreb, Jastrebarsko, Blagaj) te opća oznaka »de Ungaria« iznosi još neznatnijih 2,51 posto. Na poslijetku, zanemarih 0,50 posto otpada na katoličke doseljednike i članove bratovštine podrijetlom iz raških krajeva (de Servia). Zanimanja doseljednika sljedeći su važan pokazatelj opće strukture hrvatskih članova bratovštine. Postotnim udjelom prednjače različita pomorsko-brodarska zanimanja (36,17 posto), tradicionalna za sve naše obalno-otočke krajeve i tijekom proteklih stoljeća redovito tražena u gradu na lagunama. U ovoj se skupini najčešće spominju mornari zaposleni u trgovačkoj i (rjeđe) ratnoj mletačkoj mornarici. U bratovštinu je uključeno i nekoliko samostalnih brodara – vlasnika manjih plovila za prijevoz robe i putnika uzduž kanala mletačke lagune te radnika u mletačkim brodogradilištima. U pomorce posebnog statusa i znatne imovne moći valja ubrojiti i nekolicinu vlasnika i kapetana većih trgovačkih brodova, mahom pripadnika bokeljskih obitelji u kojima se pomorsko-trgovačka djelatnost razvijala i usavršavala naraštajima. Skupina koja u postocima neznatno zaostaje za pomorcima obuhvaća raznovrsne obrtničke djelatnosti (35,11 posto). U toj se skupini hrvatski doseljednici ponajviše spominju kao majstori (drvodjelci, graditelji brodova, izrađivači vesala i konopa, tesari) u mletačkom Arsenalu – tada jednom od vodećih vojno-pomorskih kompleksa u Sredozemlju. U svakidašnjem gradskom životu neizbježan je i visok postotak obučara te drugih obrtničkih zanimanja u kojima susrećemo

⁷ U sklopu svih upotrijebljenih oporuka Zadar je zastupljen s 11,06 posto, a taj je postotak, gledajući samo prostor Dalmacije, znatnih 34,38 posto.

brojne naše doseljenike, pripadnike hrvatske bratovštine (kovače, mačare, oružare, krojače, čizmare, svjećare itd.). Kao članovi bratovštine katkad se, iako znatno rjeđe nego u prve dvije skupine zanimanja, spominju i službenici zaposleni u nekim državnim službama (mahom poslovi osiguranja državnih ureda, ali i manje upravne, pisarske službe; ukupno 9,57 posto oporuka) te trgovci (8,51 posto), ponajprije sitničari ograničenog djelokruga poslovanja čija se imovna mogućnost ne može mjeriti s kapitalom moćnih trgovačkih poduzetnika. U ukupnom zbroju oporuka kojima smo se služili dno ljestvice u strukturi zanimanja čine naši doseljenici koji se spominju kao duhovne osobe (svećenici, redovnici) ili laici (npr. pripadnice laičkog Trećeg reda sv. Franje ili pincokare) u nekoj od mletačkih župa (5,32 posto). Na poslijetku, istovjetan postotak oporuka bilježimo i u primjeru najnižeg društvenog sloja iseljenika – služinčadi ili posluge u kućama mletačkih plemića i građana.

Za istraživanje povezanosti hrvatskih doseljenika u Mlecima s tamošnjom bratovštinom sv. Jurja i Tripuna važno je i utvrđivanje razmještaja njihova probivanja i mjesta obavljanja profesionalne djelatnosti. Bratovština sv. Jurja i Tripuna smještena je u istočnom gradskom predjelu (sestiere) zvanom Castello. Tijekom proteklih stoljeća, a osobito u razdoblju koje smo uzeli kao okvir istraživanja, hrvatski doseljenici najčešće su zabilježeni kao stanovnici pojedinih župa (contrata, confinio) predjela Castello. Razlog tome valja tražiti u povoljnom smještaju predjela, u sklopu kojeg se nalazi i najpogodnija mletačka obala za uplovljavanje i pristajanje brodova (Riva degli Schiavoni) te Arsenal – mjesto u kojem su različite djelatnosti obavljali mnogi naši iseljenici. Castello je, kao predio pučana odnosno stanovništva koje se bavilo pomorskim, obrtničkim i sitnotrgovačkim zanimanjima, od najranijih dana naseljavan pridošlim stanovništvom iz različitih dijelova Europe, pri čemu su izrazito visok udio (osobito od XV–XVII. st.) imali upravo naši iseljenici. Rano shvativši značenje Castella kao pogodnog mjesta za objedinjavanje stanovništva slične društvene, profesionalne i narodnosne strukture, mletačka je vlada smišljenim planskim mjerama (gradnja nizova kuća i stanova posebno određenih za obitelji i samce zaposlene u tamošnjim državnim službama ili Arsenalu) pridonosila sve izrazitijoj koncentraciji hrvatskog žiteljstva u tim četvrtima. Osnutak bratovštine u samom srcu predjela Castello, uz četvrt gotovo u cijelosti naseljenu hrvatskim i ostalim slavenskim žiteljstvom (Fondamenta degli Schiavoni, Calle di Furlani) dokaz je više u prilog ovoj tvrdnji. Stoga ne začuđuje podatak da je u vrijeme najizrazitijih hrvatskih seoba prema Mlecima, od druge polovice XV. do kraja XVI. stoljeća, u ovom gradskom predjelu obitavalo više od 10 posto žiteljstva hrvatskog podrijetla. Doseljenici čijim se oporukama služimo također su pretežitim udjelom stanovnici pojedinih župa predjela Castello (71,88 posto), od kojih se posebice ističe vodeća (i najveća) župa S. Pietro di Castello (20,39 posto oporuka u sklopu doseljenika iz predjela Castello) te ostale župe S. Severo (16,66 posto), S. Giovanni Bragora (12,32 posto) i S. Maria Formosa (10,87 posto).

Drugi predio Mletaka koji zauzima istaknuto mjesto u ukupnoj razdiobi hrvatskog doseljenog pučanstva je središnji predio S. Marco (15,10 posto), čije su župe posebno često mjesto obitavanja žiteljstva s nemletačkih dijelova naše obale i iz unutrašnjosti. Unutar tog predjela s nešto se većim brojem spominjanih oporuka susreću župe S. Moise, S. Zuliano, S. Anzolo i S. Benedetto.

U odnosu na prijašnja dva spomenuta gradska predjela, preostali predjeli grada na lagunama zastupljeni su u strukturi prebivanja članova hrvatske bratovštine sa znatno manjim udjelom. Tako na predio Cannaregio, većim dijelom smješten podalje od središta grada i obale, otpada svega 7,81 posto oporuka (uglavnom raspoređenih u župama S. Marcilian i SS. Apostoli), a udaljene su župe predjela S. Croce zastupljene sa svega 2,60 posto oporuka. Preostali gradski predjeli Mletaka (Dorsoduro i S. Polo) te otoci mletačke lagune zastupljeni su u strukturi članstva bratovštine s tek pokojim primjerom i čine neznatan udio.

Iz rečenoga proizlazi osnovno obilježje društvene strukture većine hrvatskih iseljenika i članova bratovštine sv. Jurja i Tripuna. Pretežito je, dakle, riječ o sitno i srednje imućnom sloju pučana (popolo minuto) kojima je zajedničko isto podrijetlo, slična profesionalna djelatnost i podudarajuća mjesta prebivanja. Razmatrajući obiteljsku strukturu doseljenika, primjećujemo velik broj brakova koje supružnici/ice ostvaruju s doseljenicima/icama istog podrijetla. U izvorima kojima smo se služili u ovom radu stoga je nazočan nemali broj supružnika koji se zajedno navode kao bratimi (confratelli) ili sestre (consorelle) bratovštine. Pristupanje bratovštini prenosilo se i na potomstvo pa tako u bratovštini susrećemo po nekoliko naraštaja hrvatskih iseljeničkih obitelji.

Oporuke hrvatskih iseljenika u Mlecima izniman su, sadržajnim bogatstvom i istinitošću iskaza zasigurno prvorazredan, izvor za poznavanje njihove društvene strukture, podrijetla, profesionalne djelatnosti, obiteljskih, rodbinskih i prijateljskih veza te životnog svakodnevlja uopće. Duhovni život i religioznost pojedinca, odnos prema vjerskim ustanovama i određenim duhovnim osobama tijekom proteklog života također su neizostavan dio sadržaja svih oporuka prošlih vjekova. Istraživanje povijesnog razvoja, djelovanja i značenja hrvatske bratovštine – jedine ustanove okupljanja, međusobne komunikacije i pomoći našeg stanovništva u Mlecima u prošlim stoljećima – teško je u potpunosti shvatiti bez osvrta na odnos pojedinaca prema bratovštini. Iako neizostavno važni za proučavanje prošlosti bratovštine, osobito djelovanja njezinih upravnih tijela, spisi koji se danas čuvaju u arhivu bratovštine pružaju uvid u prošlost bratovštine gledan s njezina vlastitog institucionalnog motrišta. Nasuprot tome, odgovor na pitanje kako je i u kojim mjeri bratovština utjecala na život pojedinaca, kolika je uistinu bila njezina uloga u svakidašnjem životu doseljenika u novoj sredini, možemo u najboljoj mjeri dobiti uvidom u spise načinjene njihovom voljom i s njihove točke motrišta. Oporuke su, možemo tvrditi bez ikakve sumnje, spisi koji na najbolji način pružaju odgovor na to pitanje.

Način spominjanja bratovštine u izvorima

U oporukama hrvatskih iseljenika u Mlecima bratovština sv. Jurja i Tripuna spominje se, ovisno o oporučitelju i stupnju njegove povezanosti s bratovštinom, na različite načine. Ponajviše je riječ o dijelovima oporuke koji se odnose na određivanje mjesta pogreba pojedinca, pogrebne običaje, održavanje misa zadušnica te o legatima kojima oporučitelj obdaruje više mletačkih (i domovinskih) crkvenih ustanova i duhovnih osoba.

Naziv bratovštine navodi se u izvorima raznovrsnim imenima. Katkada je to puni naziv *Scuola S. Zorzi et Triphoni* (*Scuola S. Georgii et Triphone*), ali je najčešće u naslovu

spomenuto samo ime prvog zaštitnika bratovštine sv. Jurja (*Scuola S. Zorzi, Scuola S. Georgii, Fraternitade S. Georgii*). U imenu bratovštine najčešće se ističe i njezin narodnosni atribut pa je oznaka »degli Schiavoni« jedina i za razumijevanje obilježja bratovštine katkada sasvim dovoljna odrednica (*Scuola degli Schiavoni, Scuola de S. Zorzi degli Schiavoni, Scuola de S. Zorzi della nation di Schiavoni, Scuola S. Georgio Sclavorum, S. Georgio scuola sclavonis, Scuola nationis sclavorum, Scuola S. Georgio e Triphone nationis sclavorum*). Oznakom »degli Schiavoni« u ondašnjem se poimanju narodnosti i domovinskog podrijetla podrazumijevalo slavensko (neromansko) stanovništvo područja Dalmacije, unutrašnjosti Hrvatske i šireg balkanskog zaleđa, ponajprije prostora na kojima su obitavali Hrvati. Vrlo rijetko susrećemo oznaku »Schiavone« vezanu uz pripadnike pravoslavne vjere koji se, sukladno tadašnjim običajima i poimanjima u kojima je vjerska pripadnost jedini sigurni znak razdvojenosti među pojedinim narodima, redovito nazivaju »greci« (pravoslavni). Osim oznake »degli Schiavoni«, hrvatska se bratovština naziva i »dalmatinskom«, u skladu sa zemljopisnom pripadnošću najvećeg dijela njezina članstva (*Scuola S. Georgii Dalmatinorum, Scuola S. Zorzi della nazione dalmata*) te »ilirskom« (*Scuola S. Georgii illiricorum*), što je u ovdašnjem poimanju sinonim za oznaku »degli Schiavoni«.

Spominjanje hrvatske bratovštine nije uvijek izričito. Katkad se, osobito kad je riječ o dijelovima oporuke u kojima se izriče mjesto pogreba oporučitelja, spominje samo crkva sv. Ivana od Furlana u kojoj je bratovština imala pravo na četiri grobnice za pokop svojih bratima. Furlanska se crkva u izvorima također navodi na više načina: kao crkva sv. Ivana od Furlana (*S. Zuane di Furlani, S. Iohannis di Furlani, S. Giovanni di Furlani*), kao crkva sv. Ivana od Hrama (*S. Zuanne del Templo, S. Iohannis a Templo*), ili su oba naziva u skraćenom obliku spojena u jedno ime (*ecclesia S. Iohannis a Templo dictum a Furlanis, S. Iohannis vulgariter dicta di Furlani, S. Iohannis a Templo detto di Furlani*). Samo u nekoliko primjera zatičemo i spajanje dijelova imena bratovština s imenom crkve (*Scuola S. Georgii di Furlani*). Na posljeticu, nisu rijetki ni iscrpniji navodi imena bratovštine s opisom, odnosno naznakom crkve u kojoj se bratovština nalazi (*Scuola Schiavoni apresso S. Zuane di Furlani, S. Zuane della nation a S. Zuane del Templo, Scuola S. Georgio in ecclesia S. Iohannis Baptiste Dalmatinorum, chiesa S. Zorzi di nazione di Schiavoni a S. Zuane di Furlani; Scuola S. Georgii posita in ecclesia S. Iohannis de Templo, itd.*).

Crkva sv. Ivana od Furlana i grobnice hrvatske bratovštine

Prvi važniji podatak u oporukama hrvatskih iseljenika koji se odnosi na bratovštinu je mjesto (grobница crkve) koje oporučitelj određuje za svoj pokop. Kako se sjedište bratovštine, od osnivanja 1451. sve do gradnje vlastitog sjedišta 1551. godine, nalazilo u crkvi sv. Ivana od Furlana u kojoj je bratovština imala pravo na četiri grobnice⁸, mnogi

⁸ Podatak o grobnicama hrvatske bratovštine u crkvi sv. Ivana od Furlana nalazimo i u Statutu bratovštine (članak XIII.). Spominjući pravo bratovštine na četiri grobnice, u Statutu se izričito kaže da se prioru crkve mora pri pokopu svakog bratima dati 11 solida, dvije voštanice i uobičajena novčana naknada za grobnicu (T. VALLERY, *Il primo Statuto*, SD, sv. VI., 1973., str. 8.). Kako mnoge obitelji nisu mogle za pokop svojih

članovi bratovštine odabiru tu crkvu za mjesto svog posljednjeg počivališta. Podaci o tome izrečeni su na više načina. Oporučitelji katkada kao mjesto pokopa spominju isključivo crkvu sv. Ivana od Furlana, bez navođenja grobnice bratovštine sv. Jurja i Tripuna⁹. Izražavajući želju za pokopom u toj crkvi, oporučitelji pobliže određuju mjesto odnosno način pokopa. Tako Antonio pok. Rade iz Herceg Novoga želi pokop »in terra«; Justina, udovica Dimitrija iz Kotora, »in una cassa«, a Pavao pok. Dominika, Grandi »in cimiterio del priorado di S. Zuane di Furlani«¹⁰. Simona s otoka Šolte, supruga Crnogorca Zanetta, želi pokop kraj svoje rano preminule djece (in S. Zuane di Furlani apresso i miei putti), a Oliva, udovica Nadalina iz Budve, u grobnicu u kojoj je pokopan pokojni suprug (nelle arche dove è il mio marito)¹¹.

Iscrpnije o mjestu pokopa u navedenoj crkvi govore Marko pok. Ivana iz Skadra¹² i svećenik Pietro Trasonico pok. Matije s Paga¹³, koji pobliže opisuje oltar crkve čije grobnice određuju za svoje posljednje prebivalište.

Mjesto pokopa najčešće se u oporukama iskazuje imenovanjem crkve sv. Ivana od Furlana, čime se podrazumijevalo da je riječ o pokopu u grobnicu hrvatske bratovštine. U dijelu oporuka zatičemo i izričito navođenje oporučiteljeve želje za pokopom u grobnice bratovštine, pri čemu se njezino ime, kao što smo vidjeli i u dosadašnjim primjerima, navodi na više načina.¹⁴

Bratovština i pokop pokojnih bratima. Posljednji ispraćaj, svete mise, traženja oprostna i hodočašća

Neposredno uz određivanje mjesta pokopa, oporučitelji navode i ostale običaje i odredbe vezane uz posljednji ispraćaj. Tako mnogi oporučitelji zahtijevaju da u posljednjem ispraćaju sudjeluju članovi bratovštine u koju je pokojnik tijekom proteklog života bio uključen¹⁵. Hrvatski iseljenici u svojim oporukama navode različite bratovštine čiji su

---

bližnjih izdvojiti niti ta skromna sredstva te kako je nemali broj bratima umirao napušten, bez obitelji i bliže rodbine, troškove pokopa preuzimala je bratovština. O tome svjedoči članak XIV. Statuta bratovštine (T. VALLERY, *nav. dj.*, str. 8).

⁹ Antonio condam Radi de Castel Nuovo: ... chel corpo sia sepolto a s. Zuane di Furlani (ASV, NT, b. 595, br. 3 (9. 3. 1538.); Orsa relicta Piero da Zara sartor et fiola condam Rado de Zara: Il mio corpo voglio sia sepolto a s. Zuane di Furlani (NT, b. 655, br. 682, 6. 3. 1561.); Margareta relicta condam Marco de Spalato caleger: Item voglio corpo mio sia sepolto a s. Zuane di Furlani (NT, b. 1210, br. 697, 25. 9. 1552.).

¹⁰ ASV, NT, b. 595, br. 3 (9. 3. 1538.); b. 930, br. 312 (20. 7. 1539.); b. 11, br. 364 (9. 11. 1589.).

¹¹ ASV, NT, br. 277, br. 338 (15. 9. 1558.); b. 395, br. 803 (18. 3. 1582.).

¹² ... apresso il muro della chiesa per mezo del croce che è in mezo il campo santo et sia meso in terra in una cassa de tavole (ASV, NT, b. 441, br. 602, 12. 12. 1562.).

¹³ ... sotto la banca della scuola della Purificazione della Madonna (ASV, NT, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624.).

¹⁴ Stefano Milovich de Cataro: ... nella sepoltura di mia scuola di San Zorzi a S. Zuane di Furlani (ASV, NT, b. 578, br. 325, 20. 8. 1542.); Hierolimo fu Niccolò de Veglia ditto Schiavo: ... in nostre arche fratelli della scuola di Schiavoni (NT, b. 11, br. 242, 24. 8. 1582.); Rado de Sabbioncello: ... apud S. Iohannis de Templo in arche fraternitatis S. Georgii (NT, b. 530, br. 69, 2. 10. 1482.); Rado condam Luca de Castel Nuovo: ... in archis scuole S. Georgio Schiavonia (NT, b. 879, br. 306, 10. 8. 1503.).

¹⁵ O obezvi svih članova bratovštine da budu nazočni posljednjem ispraćaju pokojnih bratima kazuje članak XV. Statuta bratovštine. Svi moraju tijekom obreda u ruci držati zapaljene svijeće, a svaki od njih dužan je

bili članovi tijekom svojega života i djelovanja u Mlecima, mahom one nastale na osnovi profesionalne djelatnosti članova (npr. bratovštine mornara, ribara, drvodjelaca, graditelja brodova, obučara, krojača i dr.). Osim njih, navode se i isključivo vjerske udruge, nastale s ciljem štovanja određenog zaštitnika ili vjerske pobožnosti (posebno su bile raširene Marijanske bratovštine, posvećene Blaženoj Djevici Mariji, te Presvetog Sakramenta i Tijela Kristova). Uz navedene bratovštine, nisu rijetki oporučitelji koji za pratnju u posljednjem ispraćaju žele nazočnost bratima iz njihove »nacionalne«, hrvatske bratovštine. U većini oporuka pratnja subraće navodi se općenito, bez ikakvih drugih dodataka. Poneki član, međutim, određuje manju novčanu svotu za opće potrebe bratovštine ili za sve bratime koji su nazočni na pokopu. Novčana svota određena za to katkada se uvjetuje kupnjom voštanica koje će bratimi nositi na pogrebu¹⁶.

Svete mise zadušnice u spomen i za oprost duše pokojnih članova bratovštine važna su obveza bratovštine i na njima su morali biti nazočni svi članovi¹⁷. U oporukama članova bratovštine, stoga, često nalazimo odredbe kojima se manja novčana svota namjenjuje održavanju zadušnica tijekom određenog vremena (ili čak »in perpetuum«). Mise se imaju održavati u crkvi sv. Ivana od Furlana, na oltaru posvećenom zaštitniku bratovštine. Osim u dane koji se odnose na samog pokojnika (dan smrti, rođenja), mise se mogu održavati i u blagdanske dane svetaca zaštitnika bratovštine (in festa Scuole Schiavoni)¹⁸.

Sljedeći podatak koji nalazimo u oporukama hrvatskih iseljenika – članova bratovštine sv. Jurja i Tripuna – izricanje je želje ili imenovanje bliskih prijatelja ili članova obitelji

---

izmoliti pet Očenaša i pet Zdravomarija za spas pokojnikove duše. Ako to ne učine, prvu sljedeću milostinju (lemosinu) koju upućuju bratovštini neka namijene za dušu i spomen na pokojnog bratima čijem pogrebu ili molitvi za spas duše nisu mogli biti nazočni (T. VALLERY, *Il primo Statuto*, sv. VI., str. 9).

¹⁶ Pietro del condam Rado de Pastrovich mastiler: Lasso alla Scuola di Schivoni ducati quinque con questo che mi debber accompagnar con le ceri della nostra scuola (ASV, NT, b. 359, br. 639, 10. 10. 1611.); Steffanus condam Pauli de Zeta: Item dimitto Scuole S. Georgii dalmatinorum ducatos tres et solvatur ipse scuole omnes ceras quod consumabuntur in funerale meo (NT, b. 742, br. 59, 15. 3. 1510.); Paulus de Zeta condam Luce Albanese: Item voglio siano tolte alla mia sepultura la Scuola de San Zorzi di Schiavoni et le altre scuole dove son scritto fratello (NT, b. 887, br. 303, 11. 5. 1550.); Steffano condam Piero Marcovichio: Item lasso et ordeno chel sia dar alla Scuola di missier S. Zorzi di Schiavoni appresso S. Zuane di Furlani que mi farano accompagnar il corpo mio alla sepultura ducati doi (NT, b. 42, br. 233, 27. 2. 1543.).

¹⁷ U Statutu bratovštine, članku XII., izričito se nalaže svim članovima bratovštine nazočnost na misama zadušnicama u spomen pokojnim bratimima. Mise su se održavale svake srijede na oltaru posvećenom sv. Jurju, na koji su se tom prilikom stavljala dva svjećnjaka. Misama su bili nazočni i dužnosnici bratovštine: jedan mjesec gastald i polovica članova upravnih odbora, a drugi mjesec vikar i druga polovica dužnosnika bratovštine. Nakon završetka mise svi su članovi, predvođeni svećenikom, odlazili do grobnica pokojnih bratima i na njihovim grobovima molili za spas duša (T. VALLERY, *Il primo Statuto*, SD, sv. VI., 1973., str. 8).

¹⁸ Andrea fio signor Rado Pastrovich: ... elletto uno sacerdote di buona vita il qual habbia celebrar una messa in perpetuo ogni zorno nella Scuola di Schiavoni in S. Zuane di Furlani di Venezia per l'anima mea al qual sacerdote voglio li sia dati ducati 20 all'anno (ASV, NT, b. 84, br. 1, 29. 8. 1542.). Martinus condam Georgii de Jadra comes galleate: Item dimitto ducatos 10 Scuola S. Georgii cum hoc quod eiusdem celebrari fecere debeant unam missam cantatam in scuola preffata pro anima mea (NT, b. 960, br. 535, srpanj 1500.); Novellus de Cataro condam ser Michaelis: Residuum bonorum dimitto suprascripte Scuole S. Georgii nationis sclavorum et gubernatores dicte scuole dispensent dictum meum residuum in missis et elemosinas pro ut eis melius videbitur pro anima mea de tempore in tempore (NT, b. 968, br. 391, 19. 8. 1527.).

za odlazak na hodočašće. U oporukama se najčešće kao mjesta hodočašća i traženja oprosta u Mlecima spominju četiri tradicionalna sveta hodočasnička mjesta: S. Croce, S. Laurentio, S. Trinità i S. Pietro di Castello. Rijetki su, ali za naše istraživanje posebno važni, podaci o upućivanju na hodočašće u crkvu sv. Ivana od Furlana. Traženjem oprosta (perdona) u toj se crkvi obično držalo davanje određenog broja svetih misa i prisustvovanje blagdanskim svetkovinama u dane svetaca kojima je crkva posvećena. Takvu želju izražava primjerice siromašna iseljenica Lucija iz Splita, služavka u mletačkoj plemićkoj obitelji Morosini, koja ostavlja Francesci, sobarici u toj kući, »jednu ljubičastu haljinu«, uz uvjet da nakon njezine smrti hodočasti sv. Ivanu od Furlana i izmoli oprost za njezinu dušu¹⁹. Sličnu želju izriče i Šibenčanka Serafina pok. Jakova koja, osim spomenuta četiri sveta hodočasnička mjesta u Mlecima, spominje i svoju matičnu crkvu sv. Ivana od Furlana i moli svoje nasljednike, članove rodbine, da nakon njezine smrti pohode crkvu i izmole oprost za spas njezine duše²⁰.

Ostavštine hrvatskih iseljenika bratovštini

Ostavštine namijenjene crkvi sv. Ivana od Furlana i bratovštini sv. Jurja i Tripuna najznačajniji su i opsegom najveći dio oporuke u kojem se spominje oporučiteljeva veza s bratovštinom. Ostavštine bratovštini iskazuju se pretežito donacijom manje novčane svote, znatno rjeđe određenih materijalnih predmeta (crkveno posuđe, knjige, odjeća i sl.), a tek u pokojem primjeru nekretnina (kuće, zemljišta, vrtovi, posjedi). Darivanja su nejednaka po vrsti, visini i vrijednosti te ukazuju i na imovno stanje i mogućnosti oporučitelja. Nevelike novčane svote namijenjene bratovštini najčešće sa sobom ne povlače nikakve dodatne obveze bratovštine prema oporučitelju. Tako Steffano Milović iz Kotora ostavlja bratovštini četiri dukata, Juraj pok. Natalisa iz Herceg Novoga samo jedan dukat, a Filip pok. Alesija iz Kotora istu svotu određuje za troškove pogreba (»pro sepoltura«)²¹. Neznatnu, više nego simboličnu svotu od jednog dukata ostavlja bratovštini siromašni zadarski mornar Silvestar zvan Mateus pok. Nikole²². Iako se većina tih skromnih novčanih donacija najčešće ostavlja »za spas pokojnikove duše« (pro anima), katkada je namjena darovanog novca poblize određena. Tako Nikola pok. Pola, zvan Kalojko, doseljenik s raških prostora, ostavlja bratovštini deset dukata za različite gradnje i preuređenja sjedišta (pro fabrica)²³, a Toma iz Šibenika upola manju svotu namjenjuje za izradbu jednog kaleža koji će se u crkvi koristiti u svakodnevnom bogoslužju²⁴. Malobrojni su primjeri u kojima se bratovštini ostavlja ponešto od uporabne imovine oporučitelja. Primjerice, Katarina, supruga Jurja iz Blagaja, ostavlja bratovštini pojaseve (le cinture) svojega supruga, a Stana, udova Jurja iz Šibenika, poklanja

¹⁹ ASV, NT; b. 676, br. 544 (11. 8. 1555.).

²⁰ ASV, NT, b. 686, br. 1643 (13. 10. 1583.).

²¹ ASV, NT, b. 578, br. 325 (20. 8. 1542.); b. 874, br. 493 (19. 7. 1513.); b. 577, br. 135 (17. 2. 1528.).

²² ASV, NT, b. 127, br. 814 (24. 9. 1527.).

²³ ASV, NT, b. 786, br. 161 (4. 7. 1517.).

²⁴ CSD, Testamenti, str. 41 (13. 1. 1527.).

jednu bisernu ogrlicu izradenu »alla barbarescha«²⁵. U donacije vrijedne posebnog spomena ubraja se legat Damjana pok. Natalisa iz Budve, koji crkvi hrvatske bratovštine daruje veliku sliku Blažene Djevice Marije (quadrum magnum imaginis Vergine Maria), uz uvjet da na posljednjem ispraćaju sudjeluju predstavnici bratovštine²⁶. Visinom novčane donacije ističe se oporučni legat istaknutog bokeljskog doseljenika, poduzetnika Stjepana pok. Balcija, zvanog Tartaro, koji se ubrajao u najimućnije doseljenike hrvatskog podrijetla u Mlecima toga vremena²⁷. Čini se da je Tartaro imao određenih novčanih poslova i s predstavnicima bratovštine koji su zastupali njezino financijsko poslovanje, jer u oporuci ističe da bratovštini daruje 144 dukata koje je na osnovi starog poslovanja i potraživanja morao namiriti²⁸.

»Sav preostatak imovine ostavljam dalmatinskoj bratovštini sv. Jurja u crkvi sv. Ivana od Hrama zvanog od Furlana« – završne su i najvažnije riječi iz oporuke kotorske doseljenice Menege, supruge Damjana Ivanovog, ali uz uvjet da bratovština njezinu sinu i pastorku, franjevcima koji također prebivaju u Mlecima, isplati po četiri dukata²⁹. Polovicu imovine dariva bratovštini Helena, udovica Marka iz Kotora³⁰, dok »siromašnim bratimima« namjenjuje četiri dukata Nikola Charuzzi iz albanskog grada Ulcinja³¹.

Za dobro gospodarsko stanje i materijalne mogućnosti bratovštine prijeko je potrebno bilo posjedovanje nekretnina na koje se, njihovim davanjem u najam, ubirao znatan godišnji prihod i punila bratimska blagajna. Nekretnine su se stjecale ulaganjem novčanih sredstava bratovštine, ponajprije kupnjom i otkupom dobara u Mlecima (kuće, zemljišta), ali i u bližem i širem području Veneta (zemljišna imanja). Najveći dio nekretnina pristizao je u posjed bratovštine ostavštinama pojedinih imućnijih i djelovanjem u bratovštini istaknutijih članova. O nekim od njih kasnije će biti više riječi, a ovdje ćemo spomenuti samo nekoliko karakterističnih, za gospodarsko gledište djelovanja bratovštine posebno značajnih oporučnih navoda nekolicine dobrostojećih bratima. Tako je Jeronim, sin Damjana Mezalunga, posjedovao dvije kuće u predjelu Castello, u blizini crkve sv. Antonija. Prihod od najma manje kuće (4 dukata godišnje) oporučitelj namjenjuje mletačkom samostanu sv. Groba i bratovštini sv. Jurja i Tripuna, da bi, nakon smrti Jeronimovih zakonitih nasljednika, obje kuće pripale spomenutom samostanu i hrvatskoj bratovštini³². Sličan sadržaj nalazimo i u legatu Pola pok. Blaža »de Speranza«. Polo je vlasnik kuća u nedalekoj župi sv. Josipa te ih, nakon smrti svojih

²⁵ ASV, NT, b. 910, br. 131 (16. 9. 1457.); 280, br. 654 (28. 10. 1544.).

²⁶ ASV, NT, b. 967, br. 123 (21. 10. 1517.).

²⁷ Tartaro se ubrajao u uglednije članove bratovštine. Obnašao je visoke dužnosti u njezinim upravnim tijelima, a 1508. godine spominje se kao gastald bratovštine. Spomen na Stjepana Tartara sačuvan je i na nadgrobnom natpisu Tartarove grobnice u crkvi S. Severo u predjelu Castello iz 1519. godine (A. CICOGLA, *Delle iscrizioni veneziane*, sv. III., Bologna, 1982., str. 175–176, br. 72).

²⁸ ASV, NT, b. 1200, br. 150 (5. 11. 1514.).

²⁹ ASV, NT, b. 577, br. 95 (11. 6. 1530.).

³⁰ ASV, NT, b. 408, br. 111 (17. 6. 1516.).

³¹ Osim za siromašne bratime, Charuzzi ostavlja još osam dukata za ostale potrebe bratovštine (ASV, NT, b. 958, br. 27, 17. 9. 1507.).

³² ASV, NT, b. 372, br. 36 (11. 6. 1562.).

nasljednika, namjenjuje bratovštini sv. Jurja i Tripuna. Prihodi koje će bratovština stjecati ubiranjem godišnjeg najma moraju se utrošiti za miraz ili pristupninu samostanu siromašnih djevojaka (20 dukata svakoj djevojci)³³.

Zemljišne posjede u mjestu Roncha (područje Piombino Dese) u blizini Venecije posjeduje imućni kotorski trgovac i poduzetnik Damjan pok. Nikole Lovro. Posjed iznosi znatnih 17,5 kampa, a uključuje i kuću, gospodarske zgrade, mlin, bunar te druge pridružene zemljišne površine. Sve to, nakon smrti Damjanove supruge, ostavljeno je u trajno vlasništvo hrvatskoj bratovštini koja je za uzvrat obvezna održavati spomen na darovatelja misama zadužnicama u mletačkoj crkvi S. Francesco della Vigna. Osim navedenih nekretnina, Damjan ostavlja i velik iznos od 100 dukata za različite druge potrebe bratovštine³⁴. U poljodjelskom zaleđu Mletaka smješteno je i mjesto Arzere Grande, u kojem je zemljišni posjed stekao Kotoranin Pavao pok. Rade, koji nakon svoje smrti također namjenjuje bratovštini³⁵. U brojnim ostavštinama kojima se bratovština obdaruje znatnim zemljišnim posjedima u zaleđu Mletaka je i oporuka Splićanina Jurja pok. Ivana, stražara mletačkog ureda »Giustizia Vecchia«. Juraj posjeduje zemljišne komplekse u selu Muggia, na području zvanom Motta di Livenza, i oporučno ih ostavlja bratovštini³⁶.

Darivanje određene novčane svote za nadopunu miraza djevojkama iz siromašnih obitelji također je čest navod u oporukama hrvatskih iseljenika. Vincenzo zvan Barbon, pok. Damjana iz Kotora, službenik carinskog ureda, ostavlja znatnu svotu od stotinu dukata, iz kojih će se izdvojiti miraz za pet djevojaka, kćeri siromašnih članova bratovštine³⁷. Njegov sugrađanin Paskvalin Stjepanov ostavlja bratovštini »sve ono što mu je dugovala za radove koji su na račun bratovštine izvršeni i pored toga još dva dukata« te pedeset dukata za pet miraza neimućnim djevojkama³⁸. Oporučitelj katkada izričito navodi da djevojke čiji se miraz daruje ovom donacijom budu pripadnice oporučiteljeva rodbinskog ili prijateljskog kruga. Tako Nikola pok. Alesija iz Ulcinja ostavlja pet dukata godišnje od svog kapitala založenog u mletačkoj banci (glavnica iznosi 625 dukata) »za udaju siromašnih djevojaka koje su mi po rodu i krvi najbliže«³⁹.

Značajan oblik povezanosti hrvatskih iseljenika s bratovštinom sv. Jurja i Tripuna je i njihovo poznanstvo i komunikacija sa svećenicima, odnosno predstavnicima crkve i bratovštine. U oporukama iseljenika takav je oblik odnosa izražen u dijelovima koji se odnose na imenovanje izvršitelja oporučiteljeve posljednje volje (executori, co-

³³ ASV, NT, b. 143, br. 63 (20. 9. 1554.).

³⁴ CSD, Testamenti, str. 125'–126' (1. 5. 1556.). O posjedima bratovštine u mjestu Piombino Dese usp.: M. GIADROSSI: *I campi di Piombino Dese*, Scuola Dalmata, vol. 22, Venezia, 1989., str. 9–32.

³⁵ CSD, Testamenti, str. 205–206' (20. 9. 1507.). Usp. rad M. GIADROSSI, *La proprietà di Arzere Grande*, Scuola Dalmata, vol. 19, Venezia, 1986., str. 17–28.

³⁶ ASV, NT, b. 279, br. 306 (7. 3. 1558.). Usp. rad M. GIADROSSI, *Livello a Motta*, Scuola Dalmata, vol. 20, Venezia, 1987., str. 17–29.

³⁷ ASV, NT, b. 655 br. 680 (25. 5. 1567.).

³⁸ ASV, NT, b. 277, br. 322 (11. 12. 1558.).

³⁹ CSD, Testamenti, str. 68'–70 (19. 7. 1541.).

missarii), ili na završetku oporuke, pri navođenju svjedoka koji su bili nazočni njezinu sastavljanju i potpisivanju. Primjer koji svjedoči o tome nalazimo u oporuci Lucije iz Hvara, udovice Splićanina Matije, koja izričito ističe svoje dugogodišnje članstvo (kao consorella) u bratovštini te za izvršitelje oporuke, ali i glavne nasljednike (heredes residuario) svoje cjelokupne imovine, imenuje vodeće dužnosnike bratovštine (gastalda i članove upravnog odbora ili bancalie)⁴⁰. Primjer duhovne osobe kao svjedoka oporuke bilježimo u slučaju Margarete pok. Nikole Petrovog s Krka, kojoj pri sastavljanju posljednje volje svjedoči svećenik Andrija Messetini iz Akvileje, kapelan (mansionario) u crkvi sv. Ivana od Furlana⁴¹. Za razliku od Messetinja, kojega zasigurno ne možemo svrstati u »nazione schiavona«, svjedok oporuke hrvatskog mornara Marina Radovog je svećenik Ivan s Krka, također župnik Furlanske crkve u Mlecima⁴².

Ostavštine duhovnim osobama Furlanske crkve, najčešće iskazane darivanjem manje novčane svote, također su svjedočanstvo koje upućuje na povezanost i komunikaciju naših iseljenika s bratimskom crkvom i udrugom. U oporuci trećoretkinje (pincokare) Antonije iz Zadra, koja je nekada nosila ime Katarina, ne saznajemo ime kapelana koji joj je bio ispovjednikom i kojem kao legat ostavlja skromnu svotu od jednog dukata⁴³. Isto je i u legatu kotorskog svećenika Nadala, odvjetka ugledne tamošnje plemićke obitelji Bisanti, koji oporučno ostavlja jedan dukat kapelanu Furlanske crkve za mise u spomen na njegovu dušu⁴⁴. Nije ostalo zabilježeno ni ime svećenika crkve sv. Ivana od Furlana kojem je upućen legat (svota od tri marcela) mletačkog službenika u kriminalnom uredu Petra pok. Ivana iz Bara, dok je u oporuci Klare iz Drača jasno izrečeno da je svećeniku sv. Ivana od Hrama, kojemu za spas svoje duše poklanja jedan dukat, ime Ivan⁴⁵.

Spomen bratovštine u oporukama istaknutijih bratima

U dosadašnjem dijelu rada ukazali smo na najvažnije dijelove oporuke koji se odnose na povezanost i odnos hrvatskih iseljenika prema bratovštini sv. Jurja i Tripuna. Primjeri koje smo izdvojili tipični su za problem koji ilustriraju i ni po čemu se ne izdvajaju iz mnogih drugih, također sličnih, radi ograničenog prostora ovdje tek dotaknutih ili nespomenutih navoda. U idućem ćemo odlomku izdvojiti, nešto opširnijim opisom, nekoliko najvažnijih oporučitelja čije se oporuke, radi bogatstva i raznovrsnosti sadržaja, ali i općeg značenja koje je oporučitelj imao u svakodnevnom djelovanju bratovštine, izdvajaju od ostalih hrvatskih doseljenika i članova bratovštine.

⁴⁰ ASV, NT, b. 641, br. 241 (20. 8. 1544.).

⁴¹ ASV, NT, b. 887, br. 239 (10. 7. 1548.).

⁴² ASV, NT, b. 126, br. 635 (29. 4. 1537.).

⁴³ ASV, NT, b. 439, br. 59 (7. 3. 1572.).

⁴⁴ ASV, NT, b. 280, br. 590 (30. 6. 1564.).

⁴⁵ ASV, NT, b. 960, br. 658 (13. 3. 1509.); b. 71, br. 36 (listopad 1492.).

Supružnici Andrija i Stana iz Paštovića ubrajaju se u naše najimućnije doseljenike u Mlecima tijekom prve polovice i sredinom XVI. stoljeća. Andrija i Rado iz Paštovića, sinovi pok. Rade, odvijetak su uglednog paštrovskog roda Blizikuća koji je tijekom prošlih stoljeća imao istaknutu ulogu u društvenom životu te samostalne mletačke općine na južnom dijelu Jadrana. Baveći se različitim poduzetničko-trgovačkim i kreditno-novčarskim poslovima, braća su stekla popriličan imetak o kojem je najbolje svjedočanstvo sačuvano u njihovim oporukama. Braća su, zajedno sa svojim suprugama i ostalim članovima obitelji, bili i istaknuti članovi bratovštine pa je njezin spomen u oporukama ovih Paštovića posebno naglašen. U oporuci Andrije Blizikuće iz 1542. godine spomen bratovštine očituje se u nalogu izvršiteljima oporuke da nakon njegove smrti izaberu svećenika koji će svakog dana držati misu u hrvatskoj bratovštini u Furlanskoj crkvi. Troškovi misa podmirit će se prihodima Andrijinih dobara, a bratovštini, osim navedenog, ostavlja i deset dukata za pokoj svoje duše⁴⁶.

Sadržajem znatno bogatija je oporuka Andrijine supruge Stane. Sačuvane su dvije njezine oporuke, obje pisane nakon Andrijine smrti: prva iz 1544. godine te druga, nastala deset godina kasnije. Prema prvoj oporuci, među izvršiteljima Stanine posljednje želje je i župnik Furlanske crkve Francesco Grasseti. Spominjući svoje brojne posjede (zemljišta, vrtovi, kuće, gospodarske zgrade) smještene nedaleko od Mletaka, u mjestu zvanom Ponte di Brenta, Stana ih u cijelosti poklanja našoj bratovštini, uz uvjet da se prihodima s tih dobara plaća jedan svećenik koji će u mletačkoj crkvi sv. Blaža služiti mise za spas njezine duše. Jednu trećinu ukupnih nekretnina i prihoda namjenjuje za miraz siromašnim djevojkama kojima će se svake godine isplaćivati osam dukata. Simboličnom svotom od jednog dukata, koji ostavlja za opće potrebe bratovštine, završava prva oporuka. U oporuci pisanoj 1554. godine, Stana spominje i vlastitu kuću u Mlecima, u predjelu Castello, kraj dominikanske crkve⁴⁷. Iako kuću ostavlja svojim zakonitim nasljednicima, članovima obitelji i najbližoj rodbini, upozorava da, ako nasljednici ne budu održavali kuću u uvjetima koje im propisuje, ona će pripasti bratovštini sv. Jurja i Tripuna. Za razliku od prve oporuke, ovdje prihod iz kojeg se namiruje novac za miraz siromašnim djevojkama potječe od iznajmljivanja spomenute kuće, a svota koja se godišnje isplaćuje djevojkama iznosi nešto manje nego u prijašnjoj oporuci – sedam dukata. Obveze koje se odnose na služenje misa zadušnica za pokoj duše Stane i njezina pokojnog supruga Andrije ostaju iste, ali se bratovština opominje da će, ako ne bude izvršavala obveze u skladu s oporučnim legatom, biti izuzeta od prihoda te će prava na prihode, kao i obveze služenja misa, biti prenesene na dominikan-

⁴⁶ ASV, NT, b. 884, br. 1 (29. 8. 1542.).

⁴⁷ Kuća i danas postoji u Via Garibaldi. Tijekom četiri stoljeća pripadanja bratovštini doživjela je mnoge izmjene, preuređenja i proširivanja. Čitavo to vrijeme uprava bratovštine je davala kuću u najam i ubirala redovitu godišnju rentu. Kao znak pripadnosti bratovštini, na pročelju kuće i danas se može vidjeti reljef s prikazom sv. Jurja kako ubija zmaja. Opširnije o tome usp. M. GIADROSSI, *La casa di Castello*, SD, sv. XXIII., Venezia, 1993., str. 16–34.

sku crkvu. Sav ostatak legatima neraspodijeljenih dobara Stana ostavlja navedenoj zakladi bratovštine – za miraz djevojkama iz neimućnih obitelji.⁴⁸

Godine 1624. napisao je oporuku paški svećenik Petar Trasonico pok. Matije, tada stanovnik mletačke župe S. Severo u predjelu Castello. Za mjesto svojega posljednjeg počivališta određuje grobnicu kraj oltara Prečiste Djevice Marije (Madonna della Purificazione) u Furlanskoj crkvi. Izvršiteljima oporuke imenuje svećenika Furlanske crkve te vodeće dužnosnike hrvatske bratovštine – gastalda i vikara. Kapelanu te crkve dariva jedan dukat i svijeće za 60 misa koje će se za spas Petrove duše služiti u toj crkvi. Nabrajajući potom umjetnine koje posjeduje, ponajprije slike sakralnog sadržaja te predmete umjetničkog obrta, mahom za liturgijsku uporabu (crkvena ruha, misnice, kaleže, ubruse i ostali pribor), paški ih svećenik ostavlja spomenutom kapelanu crkve sv. Ivana od Furlana. Stekavši tijekom života znatan novčani imetak, u trenutku pisanja oporuke uložen u mletačku banku (2.000 dukata), Petar ga u cijelosti poklanja hrvatskoj bratovštini, uz uvjet da se svake godine izdvoji 60 dukata i pokloni franjevačkom samostanu »della Vigna«. Dvije tisuće dukata namijenjeno je za opće potrebe bratovštine koje Pavao pobliže ne kazuje, iako ističe da se dio tog novca svakako mora upotrijebiti za miraz neimućnim djevojkama⁴⁹.

Pavao pok. Martina Grando iz Zadra drvodjelac je (marangon) zaposlen, poput tolikih hrvatskih iseljenika, u mletačkom Arsenalu. Stanovnik predjela Castello u župi S. Martino, nedaleko od sjedišta hrvatske bratovštine, Pavao, izričito navodi želju da se njegovo tijelo pokopa u najveću grobnicu bratovštine »S. Zorzi degli Schiavoni«, smještenu ispred oltara posvećenog glavnom zaštitniku, sv. Jurju. Na tom oltaru želi redovito služenje dviju misa tjedno, koje će voditi redovnici samostana S. Francesco della Vigna. Izvršitelji oporuke su gastald (guardian grande) i vikar bratovštine, koji u trenutku njegove smrti budu obnašali navedene dužnosti. Na posljepku, Pavao pri raspodjeli imovine određuje da se svake godine dodijeli po deset dukata za dvije kćeri neimućnih bratima, a od svojih godišnjih prihoda ostavlja još 12,5 dukata za opće troškove bratovštine⁵⁰.

Ivan pok. Petra iz Visa, poduzetnik i trgovac, imućan posjednik i novčar razgranatog djelokruga poslovanja i poslovnih veza, zasigurno se može držati jednom od najzanimljivijih osoba iz prošlosti bratovštine. Djelujući u vrijeme najjačeg iseljavanja Hrvata na drugu stranu jadranske obale, u trenutku kada je bratovština predstavljala instituciju koja je iz godine u godinu okupljala, prihvaćala i pomagala sve više novih članova iz matične domovine, Višanin Ivan, ugledom i materijalnim mogućnostima u vrhu hrvatskih imigranata u Mlecima, obnašao je tijekom godina vodeću dužnost gastalda ili gvardijana bratovštine (1541., 1544., 1549., 1551.). O Ivanovu djelovanju, i privatnom (poslovnom) i onom koje se odnosilo na bratovštinu, sačuvano je mnoštvo podataka u različitim spisima u arhivskoj ostavštini bratovštine (katastik, knjige prihoda i rashoda), ali i u

⁴⁸ ASD, NT, b. 927, br. 74 (6. 8. 1544.); b. 210, br. 501 (1. 6. 1554.).

⁴⁹ ASV, NT, b. 359, br. 646 (11. 5. 1624.).

⁵⁰ ASV, NT, b. 329, br. 513 (29. 12. 1625.).

oporukama drugih onovremenih iseljenika iz hrvatskih krajeva. Iako je, prema mišljenju nekih poznavatelja prošlosti bratovštine, Ivan u Mletke stigao s namjerom da stupi u franjevački red, prvi podaci (iz 1524. godine) koji se odnose na njegovu djelatnost predstavljaju ga kao već afirmiranog i imetkom bogatog trgovačkog poduzetnika i uglednika bratovštine. Baveći se trgovinom vina, Ivan je tijekom 25 godina spominjanja u mletačkim izvorima ostvarivao zamašne trgovačke poslove s poduzetnicima iz brojnih talijanskih gradova, prije svega s Mlečanima, ali i s trgovcima podrijetlom s istočne obale Jadrana (Krk, Bar), grčkih otoka i s Levanta. Iznimno velik novčani dobitak ulagao je, osim u proširivanje trgovačkog poslovanja, u nekretnine u talijanskim gradovima (kuće u Riminiju i Mlecima, zemljišta u Jesolu), ali i u Dalmaciji (Spič kraj Bara). Kao gastald bratovštine, Ivan je odigrao posebno važnu ulogu u vrijeme nastanka njezina današnjeg sjedišta te se njegovo ime nalazi u ugovorima koje bratovština potpisuje s graditeljima (primjerice s protomajstorom Arsenala Giovannijem de Zanom iz 1551. godine). U Katastiku bratovštine i danas se čuva prijepis Ivanove oporuke iz 1549. godine te inventar dobara, korespondencija s poslovnim sudrugovima, popis dugovanja i potraživanja. Ti spisi svjedoče o čovjeku iznimna poduzetničkog duha, ali i zavidne naobrazbe, koji je u vlastitoj biblioteci posjedovao knjige rimskih klasika (Ovidije, Tit Livije), vrijedna djela nabožnog sadržaja te vlastitoj djelatnosti potrebite priručnike o trgovanju, cijenama, mjerama i utezima. Darivajući brojne crkvene ustanove grada na lagunama, Ivan se posebice osvrće i na hrvatsku bratovštinu te joj ostavlja 150 dukata koji će se (100 dukata) upotrijebiti za miraz neimućnim djevojkama (po 10 dukata za 10 djevojaka) i za opće potrebe bratovštine (50 dukata). Preostatak svoje znatne imovine Ivan ostavlja bratovštini kao jedinom i glavnom nasljedniku dobara, s time da se dvije trećine imovine upotrijebi za zbrinjavanje i pomoć siromašnih bratima, a trećina za opće troškove i potrebe bratovštine. Ivanove donacije bratovštini ostale su sačuvane i u zabilješkama različitih spisa i popisa dobara bratovštine. U inventaru dobara bratovštine, načinjenom 1557. godine, nalazimo bilješku u velikom sagu (uno tapedo grando novo) koji je bratovštini darovao upravo trgovac Ivan iz Visa⁵¹.

O prošlosti bratovštine, njezinu unutarnjem ustroju, načinu i ciljevima djelovanja, povezanosti s hrvatskim iseljenicima i značenju u njihovu svakodnevnom životu u gradu na lagunama mogli bismo napisati još mnogo toga. Arhivski spisi bratovština, najvećim dijelom još uvijek nesređeni i istraživaču teško dostupni, zasigurno skrivaju još brojne pojedinosti vezane uz višestoljetnu opstojnost ove hrvatske bratovštine u Mlecima. U ovom smo se prilogu služili pretežito neizravnim, sporednom vrstom izvora, čije je istraživanje i raščlamba također prijeko potrebit dio cjelovitog spoznavanja prošlosti bratovštine. Imena koja smo spomenuli u radu, oporuke koje smo istrgnuli od zaborava

⁵¹ O Ivanu iz Visa, njegovu životnom putu, trgovačkom djelovanju i prinosu bratovštini usp. T. VALLERY, *Giovanni di Pietro, mercante del Cinquecento*, SD, sv. V, Venezia, 1972., str. 16–23. O zabilješci u prvom inventaru dobara bratovštine usp.: T. VALLERY, *La Fraternitade overo Scuola in Honor de Missier San Zorzi et Missier San Trifona, Il primo inventario del 1557*, SD, sv. XI., Venezia, 1978., str. 5, 9. Oporuka Ivana iz Visa sačuvana je u prijepisu u Katastiku bratovštine, str. 96–98', a inventar na str. 102–112'. Izvornik oporuke nalazi se u ASV, NT, b. 209, br. 283 (11. 4. 1549.).

tek su neznatan isječak bogatog i bujnog života bratovštine kroz čiju su se prošlost ispreplitali, trajali i opstojali životi i sudbine tolikih, danas bezimernih i u zaborav utonulih »skjavunskih«, doseljenika s hrvatskih prostora. Osobe koje spominjemo, ma koliko bile značajne za povijest bratovštine, mali su i obični ljudi prošlih stoljeća, koji nisu pokretali »kotač povijesti« niti djelima utjecali na povijesna zbivanja svojega vremena. Ono što je zajedničko svim tim našim »Skjavunima«, mornarima i drvodjelcima, graditeljima brodova, siromašnim obrtnicima i sitnim trgovcima, ali i moćnim poduzetnicima, kapetanima i padronima brodova – iseljenička je sudbina, trajan odlazak iz domovine i mukotrpan pokušaj prilagodbe i ispunjenja osnovnih uvjeta egzistencije u novoj, jezikom i navadama stranoj sredini. Naseljavanje istih predjela i župa Mletaka, obavljanje sličnih profesionalnih djelatnosti te, ponajprije, organizirano okupljanje u vlastitoj, svojim nacionalnim imenom nazvanoj bratovštini, pridonosilo je održavanju svijesti o podrijetlu i narodnosnoj pripadnosti doseljenika. U ozračju ondašnjih, za Hrvatsku tegotnih vremena turskih prodora, otkidanja državnih područja i početka eksodusa Hrvata s prostora koji će dijelom ostati trajno izgubljeni i nacionalno otuđeni, valja promatrati i istraživati korijenje nastanka i prošlost brojem neznatne, ali upornošću u želji za opstankom i očuvanjem domovinskog identiteta, zasigurno povijesnog spomena vrijedne hrvatske kolonije i bratovštine.

RIASSUNTO

La presenza della confraternita dei Santi Giorgio e Trifone a Venezia nei testamenti degli immigrati croati

Nell'introduzione si accenna brevemente allo sviluppo storico della confraternita croata dei Santi Giorgio e Trifone (Scuola degli Schiavoni) a Venezia. Sono indicate le fonti più importanti (il Catastico e lo statuto della confraternita, i Libri dei conti e spese, gli elenchi dei confratelli) per lo studio della struttura interna della confraternita, delle attività quotidiane e dello status sociale dei confratelli. In base agli atti notarili dell'Archivio di Stato di Venezia (Notarile Testamenti) sono presentati i principali modi di inserimento e collaborazione degli immigrati croati nella confraternita. Sono esaminate, e confermate dagli esempi, quelle dichiarazioni testamentarie, nelle quali viene esplicitamente nominata la confraternita: i dati sul luogo della sepoltura del testatore, i costumi funebri, il funerale del defunto, le celebrazioni delle messe da morto, i pellegrinaggi e le suppliche del perdono. Con particolare attenzione si esaminano i tipi e il valore dei legati testamentari alla confraternita, soprattutto quelli che si riferiscono ai beni immobili a Venezia e nei dintorni. Alla fine sono trattati alcuni confratelli più noti, ed è rilevata l'importanza della loro attività e della loro donazione alla confraternita.

(Traduzione di Natka BADURINA)

Pročelje hrvatske bratovštine sv. Jurja i sv. Tripuna u Mlecima. Sjedište je podignuto 1551. godine u gradskoj četvrti Mletaka koju su tijekom prošlih stoljeća gotovo u cijelosti naseljavali Hrvati. Tvorac zgrade je protomajstor mletačkog arsenala Giovanni de Zan.